

ЁШЛАРНИНГ ҲАЁТИЙ МАҚСАДЛАРИ ШАКЛЛАНИШИДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-23-820-829>

Каримов Санжар Синдоркулович

Жиззах давлат педагогика институти ижтимоий-гуманитар
фанларда масофавий таълим кафедраси катта ўқитувчиси

Тел: +99890-229-18-15

e-mail: haqiqiysanjar@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада қадрият ва шахсий қадрият тушунчаларининг мазмун-моҳияти, қадриятларнинг ёшларда ҳаётий мақсадлар шаклланишидаги аҳамияти ижтимоий-фалсафий жиҳатдан таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Қадрият, шахсий қадрият, мақсад, ҳаётий мақсад, эҳтиёж, манфаат, детерминант, ижтимоийлашув.

ЗНАЧЕНИЕ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЖИЗНЕННЫХ ЦЕЛЕЙ МОЛОДЕЖИ

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется сущность содержания понятий ценности и личной ценности, роль ценностей в формировании жизненных целей у молодежи с социально-философской точки зрения.

Ключевые слова: Ценность, личная ценность, цель, жизненная цель, потребность, интерес, детерминант, социализация.

THE IMPORTANCE OF VALUES IN THE FORMATION OF LIFE GOALS OF YOUTH

ABSTRACT

This article analyzes the essence of the concepts of value and personal value, the role of values in the formation of life goals in young people from a socio-philosophical point of view.

Keywords: Value, personal value, purpose, vital purpose, need, interest, determinant, socialization.

КИРИШ

Инсонда мақсадларнинг шаклланиш жараёни фақатгина унинг руҳий оламида содир бўладиган психик жараёнлар билан боғлиқ бўлиб қолмасдан, ҳар

қандай мақсад, аввало, шахснинг ижтимоийлашув жараёни ва жамиятдаги ижтимоий муҳит, шунингдек, жамиятдаги кадриятлар тизимининг таъсирида шаклланади. Яъни, алоҳида индивидларнинг субъектив истақ, майллар ва эҳтиёжларини жамиятнинг бошқа аъзоларининг манфаатлари ҳамда жамиятда ҳукмрон бўлган ижтимоий нормалар тизимига мувофиқлаштирувчи муайян омиллар ҳам мавжуд. Бу омиллар ичида айниқса кадриятлар алоҳида ўрин тутаяди. Бошқача айтганда кадриятларларни шахсийлик ва ижтимоийлик ўртасидаги муайян кўприк вазифасини бажаради деб ҳисоблаш мумкин. Шу ўринда кадриятшунос олима Л. М. Баеванинг: “Кадрият тушунчаси шахснинг индивидуал хусусиятларини таҳлил қилишда ҳам, ижтимоий жараёнлар ва ўзгаришларни ўрганишда ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Индивид мавжудлиги нуқтаи назаридан, кадриятлар субъективлик ва объективлик, ички ва ташқи, индивидула ва универсал ўратсидаги алоқа доирасдир” [1,10] деган фикрларини келтириш ўринлидир.

Дарҳақиқат, кадриятлар жамият тараққиётининг маҳсули сифатида инсон камолоти учун ҳам катта аҳамиятга эга ижтимоий ҳодисадир. Кадриятлар ўтмишда ижобий аҳамият касб этгани учунгина эмас, балки келажак истиқболи учун янги имкониятлар яратиб беришга қодир бўлганлиги сабабли ҳам кадрият ҳисобланади. Чунки кадриятлар оламни билиш ва уни амалий ўзгартиришга хизмат қилади. Ҳар бир кадриятнинг негизида, моҳияти ва аҳамиятида табиат, жамият ва руҳий олам ҳодисаларини билиш, илмий умумлаштириш, ижтимоий ва маънавий тараққиётга таъсир этиш имкониятлари ётади.

Бундан ташқари, кадриятлар инсон маънавий камолотига таъсир этувчи муҳим омил ҳамдир. Ҳар бир миллат ривожланишдаги тарихий воқеалар, унга ижобий ҳисса қўшган шахсларнинг тажрибалари ҳам миллий кадриятлар жумласига киради. Қолаверса, ҳар қандай жамиятнинг ижтимоий одиллиги унда умуминсонийлик мезонларига амал қилиниши, пировард натижада инсон қадрининг қай даражада эканлиги, шахснинг индивидуал кадриятларни намоён қилиши учун имкониятлар яратилганлиги билан боғлиқ. Ҳар қандай киши ўз кадриятлари, уларнинг турли шаклда намоён бўлиши натижасида бошқалар ва жамият учун қадрлидир.

МЕТОДЛАР

Ҳозирги даврда кадриятларни ўрганишга оид фалсафа, социология, маданиятшунослик, сиёсатшунослик, психология, антропология, педагогика фанларида турли изланишлар олиб борилмоқда. Бу ижобий ҳол, албатта. Лекин шу билан бирга, кадриятларни классификациялаш масаласи чалкашиб, ҳатто

уларни ҳеч қандай асоссиз бошқа ижтимоий воқеа ва ҳодисалар билан айнанлаштириб юбориш ҳам юзага келмоқда.

Тадқиқот жараёнида йиғилган манбалар ва аксиологик қарашларни ўрганиш бизга кадриятларни қуйидагича классификациялаш имконини беради.

Кадриятлар:

- объектив ва субъективлигига кўра: моддий ва маънавий;

- маконда тарқалишига кўра: миллий, минтақавий, умуминсоний;

- ижтимоий ҳаёт соҳаларида намоён бўлишига кўра: сиёсий, ижтимоий, маданий, иқтисодий;

стратификацияга кўра: синфий, партиявий, гуруҳий;

- этномаданий ва антропологик хусусиятига кўра: миллий, умуминсоний;

- фаолиятнинг белгиси сифатида намоён бўлишига кўра мавжуд нормаларни ўзлаштириш, янги нормаларни шакллантириш;

- функционал мақсадларига кўра: бошқариш, координациялаш, тадрижий ривожланишни ташкил этиш каби йўналишларга классификация қилиниши мумкин. Албатта, кадриятларни ахлоқий, ижтимоий-сиёсий, ташкилий-педагогик хусусиятларига, шахс, жамият манфаатларига мос келишига қараб ҳам классификациялаш мумкин[2,369].

Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, ушбу тадқиқотда бизнинг мақсадимиз кадриятларнинг ўзини эмас, балки уларнинг шахс, жумладан, ёшлар ҳаётий мақсадларининг шаклланишига таъсири нуқтаи назаридан тадқиқ этамиз муҳимдир. Шу ўринда кадрият тушунчасининг мазмун-моҳиятини ва кадриятларнинг ёшларда ҳаётий мақсадларнинг шалланишидаги аҳамиятини ўрганиш эҳтиёжи вужудга келади.

Фалсафий адабиётларда кадриятлар турлича талқин қилинади. Қуйида уларнинг баъзиларини кўриб чиқишимиз мумкин. Жумладан, Фалсафа қомусий луғатида “кадрият – воқеъликдаги муайян ходисаларнинг умумбашарий, умуминсоний, ижтимоий-ахлоқий, маданий-маънавий аҳамиятини кўрсатиш учун қўлланадиган фалсафий-социологик ва аксиологик тушунча. Жамият, инсон ва инсоният учун аҳамиятли бўлган барча нарса, ҳодиса ва воқеалар: эркинлик, эзгулик, тенглик, тинчлик, ҳақиқат, маърифат, маданият, моддий ва маънавий бойликлар, обида-ёдгорликлар, гўзаллик, ахлоқий хислат ва фазилатлар, анъана, урф-одат, удум ва бошқалар кадрият ҳисобланади”[3,858], - деб таъриф берилади.

Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғатида эса Файласуф олим Қ. Назаровнинг қуйидаги таърифи келтириб ўтилади: “кадрият – инсон ва жамият

маънавиятининг таркибий қисми, оламдаги воқеалар, ҳодисалар, жараёнлар, ҳолатлар, сифатлар, талаб ва тартибларнинг қадрини ифодалаш учун ишлатиладиган тушунча”[4,707].

Файласуф олима Б.Очилова эса “қадрият бу табиий ва ижтимоий ҳаётда намоён бўладиган, кишилар кадрлайдиган ва улар учун манфаатли, фойдали, ижобий аҳамиятли бўлган омиллар йиғиндиси”[5,23] эканлигини таъкидлаб ўтади.

Демак, юқоридаги таърифларда олимлар асосан қадриятларни ижтимоий-тарихий ва маданий категория сифатида қараб, уларга «инсон ва инсоният учун аҳамиятли бўлган барча нарсалар» эканлигига алоҳида эътибор қаратадилар. Бироқ бу таъриф ҳам ўз ўрнида маълум бир саволлар уйғотади. Инсон ва инсоният учун аҳамиятли, керакли бўлмаган нарса борми ўзи?

Оламда мавжуд жамики нарса, мавжудот инсон ва инсоният учун аҳамиятли, кераклидир балки.

Умуман олганда файласуфлар қадриятларнинг жамият ҳаёти ва тараққиётида тутган ўрни масаласига онтологик, гносеологик, эвристик ва дунёқарашлик нуқтаи назаридан ёндашиб, уларнинг ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий ва тарбиявий аҳамиятини алоҳида ёритишга ҳаракат қиладилар.

Шу ўринда қадриятлар масаласида бир қатор хориж олимларининг ҳам ёндашувларини келтириб ўтиш ўринлидир. Зеро, қадриятлар муаммоси фақатгина миллий масала ҳисобланмай хорижда ҳам бу масала психология, социология, маданиятшунослик, фалсафа каби фанларда қизгин ўрганиладиган масалалардан бири ҳисобланади. Хусусан, “Энг янги фалсафа луғати”да қадриятга “Абсолютга, шартга, мақсадга йўналтирилган объект ва ҳодисаларнинг инсоний, ижтимоий ва маданий моҳиятини акс эттирувчи атама”[6,798] деб талқин берилади.

Яна бир ёндашувда эса, “у инсоннинг социомаданий фаоллиги доирасини белгилаб келади, маданий фаолият натижаси сифатида эса шахсдан, айрим ҳолларда эса тарихий ҳодисалардан айрича идрок этилади. Шунинг учун қадриятлар ўтмиш, ҳозир ва келажакни уйғунлаштириш, фаолият натижаларини семиотик ифодалаш, нарса ва ҳодисаларни баҳолашда уларнинг мақсадга мувофиқларини устувор ҳисоблаш, дунёни идрок этишда турли даражадаги кадрлаш тизимларини яратиш ва фикрларни асослаш тарзида келади. Қадриятлар энг аввало нормалар орқали амалга оширилади [6,798].

Таъриф муаллифи (В.Л.Абушенко) кадриятларнинг кадрланиш жараёнида мақсадга мувофиқлик принципини эътироф этганлиги диққатга сазовордир.

Кадриятларга ахлоқий ҳодисалар сифатида ёндашиш у ёки бу даражада барча адабиётларда мавжуд. Бироқ айрим муаллифлар кадриятлардаги ушбу белгиларни мутлақлаштиришга мойилдирлар. Масалан, А.И.Кравченко кадриятларга қуйидагича таъриф беради: “Кадриятлар, - деб ёзади у, - кўпчилик кишилар томонидан ижтимоий қўллаб-қувватланадиган эзгулик, адолат, ватанпарварлик, романтик севги, дўстлик каби ҳодисалар ҳақидаги тасаввурлардир”[7,168] деб таъриф берилса, яна бир ёндашувда “Кадриятлар шубҳа остига олинмайди, улар барча кишилар учун эталон, идеал бўлиб хизмат қилади”[7,168] деб таъкидланади.

Ушбу ёндашувлардаги мазмун кадриятларнинг субъектив хусусиятларига урғу берилиш натижасидир. Таъкидлаш лозимки, кадриятларнинг субъектив хусусиятлари ичида мақсадга мувофиқлик алоҳида аҳамиятга эгадир.

Демак, кадриятлар тасаввурларгина эмас, улар инсон ва тарихий субъектларнинг оламни идрок этиши, ўзлаштириши ва ўзгартириши жараёнида ижтимоий норма сифатида яратган моддий ҳамда маънавий бойликларининг ижтимоий муҳит тан олган мажмуасидир.

Шу ўринда, ғарб илм-фанидаги кадрият муаммосига ёндашувлар ичида кадриятларни мақсадлар сифатида талқин этишга ҳаракат қилувчи олимларнинг қарашлари ҳам алоҳида аҳамиятга эгадир. Қуйида бу қарашларнинг базиларини келтирамиз. Ҳусусан,

Кадриятлар кенг, вазиятга оид мақсадлардир[8];

Кадриятлар мотивацион мақсадларнинг когнитив ифодасидир[9];

Барча кадриятлар мақсадларни англатади, аммо ҳамма мақсадлар ҳам кадрият эмас. Кадриятлар турли хил вазиятларда муҳим бўлган умумий мақсадлардир[8];

“Шахснинг кадриятлари бу одамларнинг ҳаракатларини рағбатлантирадиган ва ҳаётларида раҳбарлик қилувчи принцип бўлиб хизмат қиладиган умумий мақсадлардир”[10];

Кадриятлар мақсадга мувофиқдир. Кадриятлар орзу қилинган мақсадларни англатади; улар одамлар муҳим ва муносиб деб билган нарсаларни акс эттиради[11];

“Улар миллатлар, бизнес ташкилотлари ва диний гуруҳлар каби индивидуал ва ижтимоий жамоаларга таълуқли бўлиши мумкин. Ижтимоий жамоаларнинг кадриятлари (кўпинча маданий кадриятлар деб аталади)

ижтимоий жамоа аъзоларининг рағбатлантирадиган мақсадларини англатади ва улар коллектив аъзолари ва раҳбарлари томонидан ушбу мақсадларга эришиш учун қилинадиган ҳаракатларни оқлаш учун хизмат қилади[9]”.

НАТИЖАЛАР

Кўриниб турибдики, ушбу ёндашувларда қадриятлар инсоннинг хатти-ҳаракатлари ва фаолияти учун асос бўлувчи мотивацион функцияси мутлақлаштирилмоқда. Аммо аҳамиятли жиҳати шундаки, қадриятлар айнан шу функцияси туфайли ҳаётий мақсадлар учун асос вазифасини бажаради. Жамиятшунос олим Прижогин мақсадни - “...режалаштирилган натижа, мўлжал ва воситалар бирлиги, шунингдек, эҳтиёжларни қондиришнинг оқилона ва қадриятларга мос усули[12,408]”, эканлигини таъкидлайди. Шу ўринда инсоннинг мақсади уни шахс сифатида шакллантирган шарт-шароитлар ва омиллар таъсирида шаклланса-да, ижтимоий қадриятлардан эмас, мақсад эгасининг шахсий қадриятларига мувофиқ шаклланишини алоҳида қайд этиш лозим. Юқоридаги ёндашувларнинг яна бир жиҳати шундаки, уларда қадриятларнинг барчаси эмас, балки айнан шахсий қадриятлар эътибор марказида бўлмоқда.

Қадриятларга нисбатан ғарб олимларининг ёндашувларини ўрганар эканмиз бу ўринда уларнинг қизиқишлари асосан алоҳида индивид ва унинг қадриятлари муаммоси эканлиги ғарбона қарашларга хос бўлган индивидуализм руҳи устунлик қилади.

Шу жиҳатдан бу қарашларнинг қамрови чекланган бўлса-да, айнан шахсий қадриятлар муайян вазиятларда одамларнинг истаклари ва хатти-ҳаракатларига таъсир этишини тан олишимизга тўғри келади.

Хўш, шахсий қадриятлар дейилганда қандай қадриятлар назарда тутилади, уларнинг ўзига ҳослиги нимада?

Шахсий қадриятлар дейилганда инсоннинг фақат ўзи учун аҳамиятли бўлган, кишиларнинг фақат ўзларигина кадрлайдиган[12,23] қадриятлар назарда тутилади. Файласуф олим Қ.Назаров шахсий қадриятлар ҳақида фикр билдирар экан, “Ҳар бир инсон – бир олам, бошқаларга ўхшамайдиган ўзга бир дунёдир. Инсоннинг ана шу мажозий маънодаги маънавий олами, ўзгаларга ўхшамайдиган қиёфаси ва бетакрор дунёси қадриятнинг шахсий даражада намоён бўлиш хусусиятлари билан узвий боғланган. Инсоннинг ўзи учун қадрли бўлган нарсалар қаторига жуда кўп нарсаларни киритиш мумкин. Масалан: оила, соғлиқ, шахсий ҳаёт, ота-она, ота-онани ҳурмат қилиш, хонадон, севги, дўстлик, билим, хавфсизлик, бойлик, касб-кор, мавқеъ, обрў, ишхона,

шахсий эркинлик, омад, муваффақият, мустақил бўлиш, спорт, медаллар, адолат, тозалик, барқарорлик, меҳнат қилиш, ҳалоллик, тарбия, масъулият, ҳаёт, ҳашамат, маданиятлилик, олғирлик, тадбиркор бўлиш, қонунийлик, уддабуронлик, ватанпарварлик, шахсий бизнес, дўстлар, орзу-ҳавас, ижодкорлик, куч-қудрат, муҳаббат, фаровонлик, интелект, иймон ва ҳоказолар. Бу рўйхатни узоқ давом эттириш мумкин ва бу қадриятлар ҳар бир инсонда унинг дунёқараши ва эътиқодидан келиб чиқиб турлича бўлиши мумкин.

Ҳар бир инсон қадрият устуворликларининг шахсий иерархиясига эга яъни, инсон учун баъзи қадриятлар жуда муҳим, бошқалари ўртача даражада, бошқалари эса унчалик аҳамиятсиз бўлиши ҳам мумкин.

Бироқ ушбу қадриятлар одамларга нисбатан аҳамиятлилиги жиҳатидан тубдан фарқ қилади. Қадриятларнинг иерархик ташкил этилиши уларни ўзига хос тушунчаси билан боғлиқ бўлган бошқа конструкциялардан ажратиб турадиган ўзига хос хусусиятдир. У қадриятларнинг мотивацион хусусиятини акс эттиради: иерархиядаги қадрият қанчалик юқори бўлса, шахс ҳаётга йўналтирувчи принцип сифатида ушбу қадриятга таянишга ундайди[11].

МУҲОКАМА

Демак, қадриятларнинг айримлари бир киши учун қадрият ҳисобланса, яна бошқа бир киши учун улар мутлақо аҳамиятсиз, ҳаттоки кулгили бўлиши ҳам мумкин ва бу ҳолат шахсий қадриятларни ўрганишда муайян қийинчиликларни келтириб чиқаради. Шу сабабдан инсоннинг шахсий қадриятлари ҳақидаги фикрларни конкретлаштириш нуқтаи назаридан уларни тизимлаштириш эҳтиёжи туғилади.

Қ.Назаров шахсий қадриятларни қуйидагича тизимга солиб ўрганишни таклиф қилади:

- 1) одамзотнинг табиий-тарихий қадриятлари;
- 2) маънавий-ахлоқий қиёфаси, нафосати ва гўзаллиги билан боғлиқ қадриятлар;
- 3) меҳнати ва иқтисоди билан боғлиқ қадриятлар;
- 4) индивидуал камолоти ва ижтимоий мавқеи (ёки «карьераси») билан боғлиқ қадриятлар;
- 5) хузур-ҳаловати билан боғлиқ «гедонистик» қадриятлар;
- 6) қобилияти ва истеъдоди билан боғлиқ интеллектуал қадриятлар;
- 7) ҳис-ҳаяжон, туйғулари билан боғлиқ «эмоционал» қадриятлар[14,48].

Шахсий қадриятларни тизимлаштирилган ҳолда ўрганишнинг хорижда тан олинган тавсифи эса қадриятшунос олим Шварц томонидан таклиф этилган. Эътиборли жиҳати шундаки, ушбу тавсиф биз юқорида келтирган тавсифга анча яқин ва баъзи жиҳатлардан уни чуқурроқ тушуниш имконини беради. Шварц қадриятларни улар билдирган мотивацион мақсадларга мувофиқ ташкил этиш мумкинлигини таклиф қилди. Шварц шахсларнинг эҳтиёжларини ва ижтимоий ҳаётга бўлган талабларни таҳлил қилиб, ўнта мотивацион фарқ қиладиган қадриятлар гуруҳларини ажратиб кўрсатади:

- 1) Ўз-ўзини бошқариш;
- 2) Рағбатлантириш;
- 3) Гедонизм;
- 4) Муваффақиятга эришиш;
- 5) Куч-қувват;
- 6) Хавфсизлик;
- 7) Мувофиқлик;
- 8) Анъана;
- 9) Хайрихоҳлик;
- 10) Универсализм;[9].

Олимнинг фикрига кўра, одамлар одатда ўзларининг шахсий хусусиятларига ижобий қарашади ва ижобий ўзини ўзи кадрлашга мойил. Бироқ, одамлар ўзларининг шахсий қадриятларини бошқа шахсий истакларига қараганда кўпроқ исталган деб билишади: улар ўз қадриятларини шахсий хусусиятларидан кўра идеал ўзларига яқинроқ кўришади ва ўз қадриятларини озроқ ўзгартиришни хоҳлашади[15]. Бошқача айтганда, инсон ўз мақсадини шакллантирар экан, турли хил имкониятлардан бирини танлайди, уни амалга ошириш усуллари тўғрисида қарор қабул қилади, унга эришиш йўлидаги тўсиқларни ўзича аниқласа-да, ушбу танлов “индивидуал мақсадни ижтимоий қадриятлар ва жамоат мақсадлари тизими билан мувофиқлаштириш ва уларни қабул қилинишини таъминлайди”[16].

Тўғри, шахсий қадриятлар ҳар бир инсоннинг ҳаётий мақсадлари шаклланишида асос вазифасини бажаради. Аммо шахсий қадриятлар миллий ва умуминсоний қадриятлардан айро ҳолатда ҳеч қачон мукамаллик касб эта олмайди.

ХУЛОСА

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, қадриятлар одамлар шахсиятининг асосий жиҳатларидан бири бўлиб, уларнинг борлиққа муносабати ва хатти-

харакатларига, хусусан, ҳаётий мақсадларининг шаклланишига ҳам бекиёс даражада таъсир қилади.

Қадриятлар бўйича тадқиқотлар нафақат инсон хулқ-атвори ва фаолиятини таҳлил қилишга ёрдам беради, балки хатти-ҳаракатлар асосини, шахс ва ижтимоий ҳодисалар ўртасидаги мураккаб ўзаро боғлиқликни тушунишга ёрдам беради. Яъни қадриятларни ўрганиш, одамларнинг эришишни истаган барқарор мақсадларини тушунишга имкон беради.

REFERENCES

1. Баева Л.В. Ценностные основания индивидуального бытия: Опыт экзистенциальной аксиологии: Монография. М.: Прометей. МПГУ, 2003. 240 С-10
2. Назаров Қ. Основы философии. - Т.: Узбекистан, 1998. - С.369-370
3. Фалсафа қомусий луғат. Т.: Файласуфлар миллий жамияти нашриёти. 2004.Б. 858
4. Маънавий асосий тушунчалар изохли луғати.: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи.2010. Б-707
5. Очилова Б. Миллий маънавий юксалишда меърос, қадриятлар ва ворисийлик.Т. Истоклол.2009й. Б-23
6. Ценность. // Новейший философский словарь. - Мн.:Изд.В.М.Скакун, 1998.- С-798.
7. Кравченко А.И. Социология. - М.: «Логос» Екатеринбург, Деловая книга,1999. С-168.
8. Personal values in human life.Lilach Sagiv, Sonia Roccas, Jan Cieciuch and Shalom H. Schwartz. August 2017/ Nature Human Behaviour 1(9)/ DOI:10.1038/s41562-017-0185-3.
https://www.researchgate.net/publication/319269391_Personal_values_in_human_lif
e
9. Schwartz, S. H. Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. Adv. Exp. Soc. Psychol. 25, 1–65 (1992).
10. Kluckhohn, C. in Toward a General Theory of Action (eds Parsons, T. & Shils, E.) 388–433 (Harvard Univ. Press, Cambridge, MA, 1951).
11. Rokeach, M. *The Nature of Human Values* (Free Press, New York, 1973)
12. Социологический энциклопедический словарь: Ред.- координатор Г. В. Осипов; Ин-т соц.-полит. исслед. Рос. акад. наук., Ин-т социологии Рос. акад. наук. - М.: НОРМА-ИНФРА, 2000. - 488 С-408

13. Очилова. Б. Миллий маънавий юксалишда мерос, қадриятлар ва ворисийлик. Т. Истиқлол.2009. Б. 23
14. Назаров Қ. Қадриятлар фалсафаси. Т.:Файласуфлар миллий жамияти нашриёти. 2004.Б.48
15. Roccas, S., Sagiv, L., Oppenheim, S., Elster, A. & Gal, A. Integrating content and structure aspects of the self: traits, values, and selfimprovement. *J. Pers.* 82, 144–157 (2014).
16. Митрюшин С. А. Жизненные цели студенческой молодежи как регулятор социального поведения. Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук Москва – 2008. С-20
17. Adashova, M. M. (2022). ABU MANSUR MOTURIDIY FALSAFIY MEROSIDA SHAXS MA’NAVIYATINI YUKSALTIRISH MASALALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 991-997.